

Taal en spelling in de Rederijkerskamer „Verblijders in het Kruis” Eke, aan de hand van het kasboek 1840-1936

C. Moeyaert
Inspecteur Nederlands
leper (B)

Inleiding.

Al in 1861 blijkt deze Rederijkerskamer de laatste te zijn in de Westhoek in Frankrijk (1). Volgens sommige overleveringen al in de twaalfde eeuw ontstaan, maar officieel opgericht in 1542, Broederschap van het H. Kruis geworden in 1706, blijft ze voortbestaan tot aan de Tweede Wereldoorlog in 1939. Er is een gouverneur (hoofdman) voor het leven, een deken die de uitgaven bijhoudt, een prins, een wijzeman ofte nar, een standaard- en vaandeldrager, een knecht die als 't ware dienst doet als kelner (2), maar hij moet ook de koorbank in de kerk schoon houden. De letterkundige bedrijvigheden beperken zich tot het (laten) maken van gedichten voor elke nieuwe gouverneur, prins of deken, nieuwe pastoor, voor elke afgestorvene medebroeder. Zo'n rouwgedicht werd wel eens Rym-galmende Traene-beke genoemd. Twee min of meer belangrijke dichters van de Westhoek hebben lange tijd dit literaire werk voor hen verricht, nl. *B. van Reghem* uit Hazebroek (zeker van 1840 tot 1851) en *L. le Conte* uit Belle (van 1856 tot 1885). Daarnaast staan nog als dichters bekend *de Kytspotter* (Steenvoorde), *Van Caster* en *J. Campagne*, de laatste deken. Andere bedrijvigheden waren het organiseren van zang- en voordrachtwedstrijden en eraan gaan deelnemen. Zo werd er een wedstrijd op touw gezet in 1842 (derde eeuwfeest), in 1861, waarvan de rijmende uitnodiging bewaard bleef (3) en in 1874 (4). Voor de Franse revolutie voerde de kamer ook toneel op. In 1929 nam ze weer deel aan een toneelopvoering ter gelegenheid van het congres van het Vlaams Komitee van Frankrijk en van het Vlaams Verbond van Frankrijk, op initiatief van C. Looten (5). Overal bloeide het Vlaamse toneel nu weer op, in Eke zeker tot in 1934, in Boeschepe zeker tot in 1935...

Het kasboek (1840-1936), dat samen met het vaandel en de standaard (misschien zestiende-eeuws), een oud schilderij en het pak van de wijzeman ofte nar (volgens de traditie van 1547 ... maar zeker grotendeels vernieuwd) met niet erg veel zorg bewaard wordt in de herberg A la Belle Vue in Eke, waar op

Anne Le Nèkenen den Gouverneur, prince
 Ende Gebroeders der Nederlandische gilde met
 Menspreuck Verblyders in E' kruys Binnen
 de prochie Van Lecke.

Welcke Bekeninge in daende Sieus Todovicus
 Bouckhillian Diken der Doven gemelde Gilde tot Van
 Al Nynen ontfaect Ende Betaelingen gedaen Binnen het
 Jaer gevallen Daken dag Wintigsten September 1880.
 Nidore ende mede Begrepen den 28ten Junij 1880. dag
 der Voorzaende Verkeninge, Kandiergelyke Schulden tot
 om aller te verdeelen By gelyke quote tusschen de Gilde
 Broeders; alle in frank en Centimen: als volgt:

Ontfaect.

1 ^o Den Raidsant Draugt in ontfaect de somme van vyftien frank soo veel hy
ontfangen heeft van Sieus Wende Doriael ons gilde broeder die vyftien
cent sch. waerachtig is gedaen den 21 ^{ten} Septembes 1880. c.	15 =
2 ^o Den Kellner Draugt in ontfaect de somme van elven frank soo veel hy
ontfangen heeft uyl Jonck van den nieuw gekoren prince. c.	10 =
3 ^o Den Kellner Draugt in ontfaect de somme van vyf frank soo veel hy
ontfangen heeft van Sieus Laeckhloon voor hynne Jonck als nieuw gekoren
gilde broeder. c.	5 =
4 ^o Den Kellner Draugt in ontfaect de somme van vyf frank soo veel hy
ontfangen heeft uyl Jonck van Sieus pieter Verhaeghe als
nieuw gekoren gilde broeder. c.	5 =

Totaal vanden ontfaect = 35 =

de verdieping de bijeenkomsten plaatshadden, is een merkwaardig tijdsdocument dat ons vooral in taalkundig opzicht veel bij kan leren. Jammer genoeg zijn de met de hand geschreven Regelen ende Statuten van de Broederschap van het H. Kruys, die tot voor kort nog in de pastorie te zien waren, nu spoorloos verdwenen...

We verdelen deze beperkte studie over twee paragrafen: allereerst het merkwaardige taalgebruik en vervolgens de taal- en spellingevolutie, spiegel van de taalverwaarlozing.

I. Eigen taalgebruik.

De beperkte woordenschat van een kasboek met z'n vele herhalingen, levert vanzelfsprekend maar een magere woordenooft op. Ik laat de vondsten hier alfabetisch volgen met ernaast het jaartal en de verklaring.

- *beaerding*: (1844) „begravenis”.
- *beurze* (1849) de beurze om de standaert daer in te staen, „foedraal” (Middelnederlands: banierborse).
- *bidstatie*: (1843) „statie van de kruisweg”.
- *by* (1841 vv.) by gelyke quote „met hoofdelijke omslag”, (geslooten by gouverneur... „door”).
- *daschkleed*: (1875) voor het vermaeken van het daschkleed, „dorskleed” (gebruikt als tentzeil in 1874).
- *derdag*: (1864 vv.) derdag mey, „derde mei”.
- *dienstloon*: (1841 vv.) „loon voor knecht en wijzeman”.
- *diffrent*: (1845) maekende het diffrent die existeert heeft met den trommelaer, „geschil”.
- *drie honderd jaersche jubelfeest*: (1842) „3e eeuwfeest”.
- *floere*: (1853) fluweel”.
- *gelykerwys*: (1846) gelykerwys dezen trommelaer maer zyn dienst begonnen heeft den 2den february, „omdat”.
- *gelykerwijs dat*: (1853) gelykerwijs dat de jonste niet gestemd en is tot heden, „omdat”.
- *gemeen*: (1841 vv.) de gemeene gildebreders, „gezamenlijke” (Middelnederlands).
- *gildebank*: (1842 vv.) voor het vaegen den gildebank, „eigen koorgestoelte voor het gilde”.
- *habyt*: (1846) het habyt van den wyzenman, „kostuum”.
- *hoep*: (1877) voor een trommelvel, eenen hoep en koorden, „hoepel”.
- *incaderen*: (1843) „inlijsten”.
- *indraeginge*: (1843) indraeginge der bidstatien.
- *inhaeldinge*: (1842, 1853) „inhaling” van gouverneur.
- *inhulding*: (1869, 1884) „installatie”, „inhaling”.
- *intredinge*: (1843) intredinge der bidstatien.
- *keizemesdag*: (1929) kerstmisdag, „2e Kerstdag”.

Betalung September 1936

De reken brengt in betaling den Kermiss maandag te Werten 8 liters beer en drie cafe an 98 in liter en 1,25 2 cafe	16,55
Kermiss Maunday 10 liter beer an 0,85 maekt de somme van	8,50
Derden zondag van october (Pruus, et Bult) 18 liters an 0,85 in liter	15,30
Eersten zondag van December 18 liter an 0,85 in liter	15,30
Eersten zondag van februarie 18 liter an 0,85 in liter	15,30
Derden day van mai 40 liter an 0,85 maekt de somme van	34,00
Louper van Dede Dey mai	209,25
ontpant van Dede Dey mai	305,165
Summe die moech betalt gijn an Gebouwt	140,00
	165,165
De Jalve reken brengt oock in betaling-jette kerri veruusof door stand en standart	15,00
door celebras van vier misse an 18 ^{fr}	3,00
van 1. maerck van twee tryten an 6 ^{fr}	72,00
	12,00
Summe te betalen door de gebreuen	102,00
	169,65
ontfang 190 ^{fr} van Jannin Gebouwt maekt de somme	267,65
15 ^{fr} van ontpant Gebouwt	145,00
Summe te betalen onder mol/Haar	122,65
ander beh gemeente van gebreuen maekt den somme van 8,75 te betalen voor den groerker	
Den Doelken Campagne 1936	

- *om*: (1844) het lynt om de medallien „voor”, een lofdicht om het inhaelen van Mynheer Dedrie capelaen, „voor”.
- *ommerekenen*: (1841 vv.) omme te rekenen aen gouverneur prince ende gebroeders, „omslaan” (Mnl. ommesetten).
- *peerdemeester*: (1841) François Depuydt peerdemeester, „veearts”.
- *raeme*: (1842) de raeme om den digt, „lijst”.
- *redenryke*: (1841 vv.) de redenryke gilde met kenspreuk, „rijk aan verstand”, volksetymologie.
- *rendant*: (1841 vv.) „verantwoordelijke beheerder”.
- *rouwgewaet*: (1869) „liturgisch gewaad”?
- *schoppe*: (1861) 3 schoppen groseille, „glas”.
- *sol*: (1853 vv.) „vijf centiem”.
- *stellen*: (1853) over het verven, schilderen, schryven en in glas stellen, „zetten”.
- *te vooren komen*: (1843) „voorschieten”.
- *toenaem*: (1841 vv.) naemen en toenaemen, „achternaam”.
- *toedies*: (1841 vv.) toedies van vier (vuur)... „bovendien”.
- *toestemmen*: (1842) het gonne toegestemt is aen sieur Minnegheer, „toekennen”.
- *uytgalming*: (1853) „voordrachtwedstrijd”.
- *uytstemming*: (1841) uytstemming der gebroeders, „stemming”.
- *veelongspel*: (1841) „vioolspel”.
- *verschriuen*: (1900) het verschriuen het reglemen (sic), „overschrijven”.
- *wapper*: (1850) „stok met leren riem” (Mnl.).
- *wyzenman*: (1841-1884) „nar”, „zot van de gilde”.
- *zydefloere*: (1882) zydefloere (sic) voor het vermaeken van het vendel, „zijachtig fluweel”?

Op archaische wendingen als „*welke rekening is doende*” of „*welke is bestaende in 68 liters*” kunnen we hier niet ingaan. De strijdbare houding tegen de verfransing die in de uitnodiging van 1861 en de begroeting in 1929 doorklinkt, komt ook uit in het herhaalde vernederlandsen van de voornamen. Louis Bouchillioen heet Lodewijk, François Ellebout wordt Franciscus, Pierre Vanbelle krijgt de naam Pieter en Liévin Maerten wordt Livinus genoemd in de rekeningen. In de namenlijst behouden ze allemaal hun Franse voornaam...

II. Gevolgen van de actieve taalverwaarlozing in het schriftelijk taalgebruik.

1890 is een fatale datum. Niet alleen houdt de vernederlandsing van de voornamen op, maar bijna op slag krijgt woordgebruik en vooral spelling het hard te verduren (6). Vanaf 1853 was het Nederlands onderwijs verboden (1) en 35 jaar later zijn de laatsten die hiervan genoten hadden blijkbaar uitgestorven.

Voor 1890 blijft de spelling traditioneel maar keurig, maar de archaische woorden raken onbegrepen. *Omme te rekenen aen*, wordt *omme of om te rekenen met*: nl. *om* wordt niet als voorvoegsel maar als voegwoord aangevoeld. „*De rekeninge hiervooren by dewelke is blykende dat'er te betaelen*”

Om de ruttel Debonit

6.10 De reden hangt in betrekking den Kermissa maandag
 10 litera bir een 88 m den litera komt de somme van 6
 3 corpa een 1,28 komt de somme van 3
 De zelve reden hangt in betrekking den woensdag 18 lit
 bir een 88 m den litera komt de somme van 11,75 12
 De zelve reden hangt in betrekking zaterdag van een
 bir 20 lit een 88 m den litera komt de somme van 17,6 17
 jan 1936 den eerste vrijdag van januar 30 lit bir een 88 m den
 litera komt de somme van 25,80 25
 De zelve reden in betrekking den 3unday 47 lit bir
 een 88 m den litera komt de somme van 39,5,75 39
 De zelve reden hangt in betrekking 23 June 30 lit bir een
 88 m den litera komt de somme van 25,80 25
 De zelve reden hangt in betrekking den 18, komt 30 lit een
 88 m den litera komt de somme van 25,80 25
 De zuster Debonit 1148,64 van bir
 komt de somme van 188,48 en 282,10 van een
 maar komt de somme van 440 f. 88 m in 150 f.
 van ontfant blyf 290,88
 36 f. van 2 meste 18 van ny 3 f. van rindet, sticant
 22 van ontfant blyf 32 en 290,88 komt de somme 322,88
 gezien de rekening voor welken deater is te betalen
 blyfning onder de ghemente zielebroeders de somme
 van 21 f. en door bly over 298 die in der eerste articke
 van de toekomstige rekening moet gelynt zier
 Debonit H. Gouvalden Dockerf H.
 Vermeche J. E. Debonit H. Overleden
 Barteloot J. Luycke H.
 Berche H. Roussant
 Ceampagne J. vrenstavel R.
 Creu J. schoeguet H.
 Dellcaere E. ishers R.
 Laxynick G. Grison L.
 Samant H.

Debonit Jeremia overleden den 4 oktobr 1936
 Ellebonit Auguste overleden den 10 oktobr 1936

is...” wordt nu: „*de rekeninge hier, vooren dewelke dat...*”. Ook woorden als *diergelyke* raken uit onwetendheid vervormd tot *die-er gelyke*.

Vanaf 1890 wordt de spelling gaandeweg ellendig. Enkele voorbeelden. *Ontfank* wordt *ontfant*, *kruys* wordt *krus*, *kenspreuk* wordt *kenpreuk*, *over levering van* wordt grappig genoeg: *van overlevering van*, *tusschen* wordt verkeerd gelezen en wordt van nu af: *tussenen*, *zingende misse* wordt *zingen de misse*. Dat alles al in 1890...

De maandnamen komen in het Frans voor, al moeten we geregeld een weer opnemen van de Nederlandse namen bewonderen, vooral in 1900, misschien onder invloed van het verschijnen van Tisje Tasjes Almanak. Erger is het gesteld met de *rendant*, die al *rendent* geworden was: welnu van 1891 af lezen we: de *reden* (sic) brengt in betaeling... *Deken* verwordt tot *Decke* of *Denken*, de *sols* worden weer *sous*, *blykende* klinkt mooier als *blynkende* en *gelyke* als *gelynke*. Er zijn woorden met een eigen geschiedenis. Twee voorbeelden.

Bovengemelde verliest vanaf 1907 het woord *gilde*: geen nood, via *bovigelmede* wordt het in 1912 *bovigildemedede* en dat tot in 1935.

Een niet duidelijk geschreven *knegt* wordt in 1905 als *stnegt* overgeschreven, dat wordt op zijn beurt in 1910 gewoon *snegt* en in 1935 vereenvoudigd tot *negt*. Ook het woordje *dig* (of *dicht*) lees je als *dect*, *dict* of *dick*, in 1930 toch weer *dichten* en in 1936 *digten*.

Het is nog erger als er geen geschreven voorbeeld is. *Vrijwillig uitscheien* spelen ze als volgt in 1905: *vriwellegt hut chien* of *hutchen*. Kortom dit kasboek is een pijnlijke aanklacht tegen het discriminerende verbod van elk Nederlands onderwijs op de lagere school.

J. Campagne schrijft als dichter en deken de laatste rekening: Het is weer stukken beter. Met enige overdrijving kunnen we zeggen: een zwanezang in mineur.

Voetnoten:

- (1) L.A. Rubrecht, *Geschiedenis van de gemeente Rousbrugge*, blz. 95 vv.
- (2) Vernomen van A. Berche, overlevend gildebroeder, Eke.
- (3) Verzamelde prozaschriften van J. Vuylsteke (171-174). Zie ook *Ons Erfdeel*, 4e jrg., nr. 4, blz. 3-4.
- (4) L. Milis in *Handelingen der Mij voor Gesch. en Oudheidkunde*, N.R. XVIII (1974), blz. 131-140.
- (5) Documenten in pastorie, Eke.
- (6) Het kasboek van een wagenmaker in Godewaersvelde schakelt precies ook in 1892 over op het Frans.

Résumé:

Selon de vieux documents, cette chambre de rhétorique existait déjà depuis le XIIe siècle. Elle n'a été reconnue officiellement qu'en 1542. En 1706, elle devient aussi Confrérie de la Sainte-Croix. A l'aube de la guerre, en 1939, ce sera la dernière chambre de rhétorique existante dans le Westhoek en France. Il nous reste encore un livre de caisse, que nous commentons ici même, un drapeau et un étendard, le costume d'un fou, une vieille peinture et quelques documents dans le presbytère. Les activités littéraires comprenaient la rédaction de poèmes de deuil ou d'hommage, l'organisation de concours de chant et

de déclamation et la participation à ceux-ci, et surtout le théâtre. Entre 1928 et 1934, cette chambre a collaboré à des représentations de pièces flamandes à Eke. En 1842 (le troisième centenaire), en 1861 et en 1874, la chambre organise un concours et en 1929 elle collabore au congrès du *Comité flamand de France* et du *Vlaams Verbond van Frankrijk* sous la présidence de C. Looten.

I. Le vocabulaire particulier.

Dans la plus ancienne partie du livre de caisse de la guilde, entre 1840 et 1890, il est possible de repérer plusieurs mots particuliers, souvent même des mots du moyen néerlandais: e.a. *wapper* (un petit bâton avec un bout de cuir, que le fou tenait en main), *beurze* (l'étui de l'étendard), *wijzeman* (fou de la guilde), *ommerekenen* (répartir en parties égales entre les membres). D'autres mots réfèrent à des faits ou à des situations tel le *daschkleed* (une espèce de drap employé comme tente pour la fête de 1874), *gildebank* (les stalles de la guilde), *hoep van de trommel* (le tambour était toujours présent aux fêtes et enterrements), *veelongespel* (le lundi de la kermesse, il y avait généralement un violoniste pour amuser les gens) et le mot *beaerding*, qu'on ne trouve nulle part ailleurs (signifiant enterrement).

II. Interférences linguistiques à cause de l'absence d'enseignement néerlandais. Dans le livre de caisse, les prénoms cessent d'être néerlandisés à partir de 1890; en outre, les négligences continuelles dans l'orthographe, dans la graphie et dans le vocabulaire, vont de pair avec l'abâtardissement et la dégénération de la langue. En 1853 déjà, fut interdit l'enseignement de la langue maternelle et, après plus de 35 ans, il ne semble plus y avoir personne ayant bénéficié d'un enseignement néerlandais. D'abord, les gens ne comprennent plus les mots et les tours archaïques et, après 1890, les mots contemporains qui n'appartiennent plus directement au dialecte tombent en désuétude, semblent être inconnus, sont mal employés ou déformés. Souvent de deux mots on en fait un seul, ou d'un seul on en a créé deux. Les maladresses graphiques font que *tusschen* évolue vers une forme incompréhensible *tussenen*, et, par inattention ou par ignorance, *rendant* devient *reden*. Tantôt une lettre tombe, tantôt on en ajoute une autre. Paradoxalement, ce livre de caisse témoigne d'une fidélité admirable envers la langue maternelle mais, en même temps, il constitue une accusation sévère et pénible envers l'interdiction discriminatoire de l'enseignement néerlandais. Heureusement, la dernière page du livre, de la main du poète Campagne, semble être écrite dans une meilleure langue.

(Traduit du néerlandais par Alex Vanneste.)